

'EMİNE' SEVGİ ÖZDAMAR • Annedili

Mutterzunge

© 1990 Rotbuch Verlag

Bu kitabın yayın hakları Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

İletişim Yayınları 1890 • Edebiyat 272

ISBN-13: 978-975-05-1205-6

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Melis Oflas

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Mustafa Özdamar, Sarıyer, 1950

(‘Emine’ Sevgi Özdamar’ın aile arşivinden)

UYGULAMA Nurgül Şimşek

DÜZELTİ Mert Tokur

BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloglu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

'EMİNE' SEVGİ ÖZDAMAR

Annedili

Mutterzunge

ÇEVİREN *Fikret Dođan*

'EMİNE' SEVGİ ÖZDAMAR 1946'da doğdu. Muhsin Ertuğrul, Beklan Algan, Ayla Algan, Haldun Taner, Melih Cevdet Anday ve Nurettin Sevin'den tiyatro eğitimi aldı. 1976'da Almanya'ya gitti. Brecht'in öğrencisi Benno Besson ve Matthias Langhoffla başasistan, dramaturg ve oyuncu olarak Berlin, Paris, Avignon, Lyon, Münih, Frankfurt, Bochum şehir tiyatrolarında çalıştı. Paris Vincennes Üniversitesi, çalışmalarından dolayı kendisine doktora yapma hakkı tanıdı. Kitapları 17 dile çevrildi.

Yapıtları: *Karagöz Almanya'da* (oyun, 1982), *Bir Temizlikçi Kadının Kariyeri* (oyun, 1984), *Annedili* (öykü, 1990), *Keloğlan Almanya'da* (oyun, 1991), *Hayat Bir Kervansaray* (roman, 1992), *Haliçli Köprü* (roman, 1998), *Nuh'un Gemisi* (oyun, 2000), *Aynadaki Avlu* (öykü, 2001), *Tuhaf Yıldızlar Dünyaya Bakıyorlar Gözlerini Kırpmadan* (roman, 2003; İletişim Yayınları, 2012), *Kendi Kendinin Terzisi Bir Kambur* (anlatı, 2007), *Peri Kızı* (oyun, 2010), *Yabanda Ölmek* (oyun, 2011).

Ödülleri: 1991 Ingeborg Bachmann Ödülü (*Hayat Bir Kervansaray*), 1993 Walter Hasenclever Ödülü (*Hayat Bir Kervansaray*), 1994 New York Yılın En İyi 20 Kitabı (*Annedili*), 1994 London Times En İyi Kitap (*Hayat Bir Kervansaray*), 1998 Kuzey Ren Westfalya Yılın Sanatçısı Ödülü, 1998 Almanya Kuzey Şehirleri Literatür Ödülü, 2003 Frankfurt Şehir Yazarı Ödülü, 2004 Kleist Ödülü, 2007 Ölmeden Önce Okunması Gereken 1001 Kitap Ödülü, ABD (*Hayat Bir Kervansaray*), 2009 Berlin Sanat Ödülü, 2010 Carl Zuckmeyer Madalyası, 2012 Alice Salomon Poetik Ödülü, Darmstadt Dil ve Şiir Akademisi Üyesi.

Annem Fatma Hanım için

ANNEDİLİ

Benim lisanımda dil Őu anlama gelir: Lisan.

Dilin kemiği yoktur, onu nereye d6nd6r6rsen oraya d6ner. D6nd6r6lm6Ő dilimle bu Berlin Őehrinde oturuyordum. Zenci kafesi, Arap m6davimler, y6ksek tabureler, sallanan ayaklar. Bayat bir ay 66reği tabakta can 6ekiŐiyor, garson mahcup olmasın diye hemen bahŐiŐ veriyorum. Annedilimi ne zaman kaybettiğimi bir bilebilsem. Bir keresinde annemle ben annedilimizde konuŐuyorduk. Annem Ő6yle dedi bana: “Biliyor musun, 66yle bir konuŐuyorsun ki, her Őeyi tastamam anlattım sanıyorsun, oysa birdenbire bazı s6zleri s6ylemeden atlıyorsun, sonra gene rahat rahat anlatıyorsun, ben de hoop seninle birlikte atlıyorum, sonra rahat bir nefes alıyorum.” Sonra da Ő6yle dedi: “Sa6larının yarısını Almanya’da bırakmıŐsın.”

Onun annedilinde s6ylediği annec6mlerini Şimdi ancak sesini g6z6m6n 66n6ne getirdiğimde anımsayabiliyorum, c6mlelerin kendisi iyi 66ğrendiğim yabancı bir dil gibi geliyordu kulağıma. İstanbul neden b6yle karanlık diye

sordum ona, “İstanbul’un ışıkları hep böyleydi, senin gözlerin Alman ışıklarına alışmış,” dedi. Bir Türk annesini daha hatırlıyorum, onun annedilimizde anlattıklarını da. Darağacına götürecekler diye hapisyanede geceleri gözünü uykuya tutmayan bir gencin annesiydi. Bu anne: “On bir yıl önce hastaneden geldim. Bir de baktım, bahçe polis kaynıyor, beynim yerinden fırladı; komşulara sordum ne oluyor diye, dediler, galiba senin oğlan için geldiler. Bahçeye girip ilk polisin yanına gittim. Sen neden benim bahçeme girdin, dedim. Senin oğlun yakalandı, dedi. Benim oğlum neden yakalansın ki, hem arama emrin var mı bakalım, dedim; okumam yazmam yok. Evet var, dedi. E öyleyse ne duruyorsun, eve gir de ara, dedim. Evin içi ağzına kadar onlarla doluydu, dizlerimin üzerine çöküp oturdum, oradan kalkamadım, oğlum ne yapmış ki diye sordum. Senin oğlun anarşist, dediler.”

Bu anne on bir yıldan beri kaç defa ağladığını bilmiyordu, iki defa dizlerinin üzerine yığılmıştı. Birincisi, oğlunu hapisyanede ilk kez görüp de tanıyamadığında. İkincisi, oğlu ayağa kalkıp “idam” kelimesini duymak zorunda kaldığında.

“Ben hiç mahkemeye gitmedim, son duruşmada, hâkimler konuşacak, dediler. Babası gitti, geri döndü, kapıdan içeriye girdiğinde suratından anladım, bütün komşular onun ardından içeriye doluştu, hep beraber iki gözümüz iki çeşme ağladık, dizlerinin üzerinde yarım bir insan gibi duran bizim caminin hocası da ağladı, aha böyle iki parmağım kalınlığındaki kül tablası o gün tam ortasından çatlayıp iki parçaya ayrıldı. Çat diye bir ses duydum, kül tablası tam gözümün önünde duruyordu.”

Darağacına asılmış birinin annesi söylemişti bu sözleri, ama ben bu cümleleri bile sanki Almanca anlatılmış gibi hatırlıyorum.

Yazılar bile gözüme iyi öğrendiğim yabancı bir yazı gibi görünüyordu. İşte bir gazete kupürü: “İşçiler kendi kanlarını döktüler.” Grev yapmak yasaktı, işçiler parmaklarını keşip gömleklerini kan damlalarının altına serdiler, yedikleri kuru ekmeği kanlı gömleğe sarıp Türk ordusuna gönderdiler; sanki bu haberi bir büvetin önünde asılı duran birçok gazetede görmüşüm gibi hatırlıyorum, hani yanından geçerken görürsün, şipşak fotoğrafını çekersin, sonra unuttur gidersin, aynen öyle işte.

Annedilimi hangi anda kaybettiğimi bir bilebilsem. Bir seferinde Stuttgart’taki şu hapishanenin önünden geçiyordum, bir çayır vardı orada, hücrelerin önünde sadece bir kuş uçuyordu, mavi bir eşofman giymiş bir mahpus pencere parmaklığına yaslanmıştı, ince bir sesi vardı, aynı annediliyle konuşuyordu, yüksek sesle birine, “Yaşar kardeş gördün mü?” dedi. Göremediğim diğeri de, “Evet, gördüm,” dedi.

Görmek: *Sehen*.

Çayırda durup gülümsedim. Birbirimizden o kadar uzaktık ki. Beni doğada büyük bir iğne gibi görüyorlardı, Görmek ile neyi kastettiklerini bilmiyordum, ben miydim yoksa bir kuş mu? Bir hapislane penceresinden sadece görülebilir. Dokunmak, hissetmek, tutmak, çiçek koparmak, o yok işte.

Sehen: Görmek.

Annedilimde başka bir sözü hatırlıyorum, bir rüyada duymuştum. İstanbul’da bir ahşap evdeydim, orada bir arkadaşı gördüm, bir komünist, suratı asık, hikâyeleri yarım ağızla yüzeysel anlatan birinden bahsediyorum ona. Komünist arkadaş, “Herkes öyle anlatıyor,” dedi. Ben de, “Derinliğine anlatmak için ne yapmalı?” dedim. “Kaza geçirmek lazım,” dedi.

Görmek ve Kaza geçirmek.

Bir başka rüyada annedilimde bir kelime daha geçti. Bir tren gidiyor, duruyor, dışarıda tevkifat var, köpekler havlıyor, üç kontrol memuru giriyor, “Ben İtalyanım” mı desem acaba diye aklımdan geçiyor. Meslek kısmında İŞÇİ yazan pasaportumu saklamak istiyorum, öğrenci ya da sanatçı kimliğim olsa kontrolü atlatırım diye düşünüyorum, bir oda büyüklüğünde bir fotokopi makinesi var orada, benim İŞÇİ olarak çok büyük bir resmimi basıyor.

Görmek, Kaza geçirmek, İŞÇİ.

Bir keresinde şehirlerarası trenin lokantasında bir masada oturuyordum, diğer bir masada bir adam vardı, bir kitaba kaptırmıştı kendini, acaba ne okuyor diye düşündüm. Yemek listesiydi. Annedilimi belki şehirlerarası trenin lokantasında kaybettim.

Burada önceleri Köln'deki Dom Kilisesi'ne bakamıyordum. Tren ne zaman Köln'e varsa, hep gözlerimi kapatırdım, ama bir keresinde bir gözümü açtım, o anda gördüm onu, Dom bana bakıyordu, işte o anda bir jilet vücuduma battı, içinde gezindi, sonra acı yok oldu, öteki gözümü de açtım. Annedilimi belki de orada kaybettim.

Hadi kalk, öteki Berlin'e git. Brecht buraya gelmeme sebep olan ilk insandı, belki orada annedilimi neden kaybettiğimi hatırlayabilirim. İki Berlin arasındaki koridorda bir fotoğraf makinesi.

Berliner Ensemble'deyim, kantinde.

Çizmelerim gıcırıyor, tıpkı reklam filmlerinde boy gösteren bir kovboyunki gibi. Kantin çalışanları sigara içiyor, tencere tabak üzerine konuşuyorlar, dışarıda bira fiçileri bekliyor, tüpler, herkes işten bahsediyor.

Hadi kalk. Parmaklarının ucunda yürüyerek Türkiye'ye git, bir divana otur, babaanne yanımda. İstanbul'da bir ha-

mamdayız. Çingene kadın tellaklar beni yıkayacak. Bir orospu hamamıydı burası, bir keresinde beni yıkayıp keseleyen bir Çingene kadın, “Hangi evde çalışıyorsun güzelim?” diye sordu bana.

Komünist komünde çalışıyordum, bir gün polis geldi, ben tek kızdım, “Buradaki bütün herifler senin üzerinden mi geçiyor?” diye sordu komiser bana. “Evet, hepsi de üzerimden geçiyor, ama itinayla geçiyor,” dedim.

Komiser şöyle dedi: “Hiç mi babanı düşünmüyorsun, benim de senin yaşında bir kızım var. Allah hepinizin belasını verir inşallah.”

Karakol koridorlarına Mahir’in kardeşini de getirdiler, gazetelerde şehir eşkiyası diye tanıtılan Mahir’in. O günlerde Mahir’i kurşunlayarak öldürmüşlerdi. Mahir’in kardeşi sanki ağzında acı bir şey varmış da tüküremiyormuş gibi öylece orada oturuyordu, ipince bir gömlek vardı üzerinde, benimse üzerimde balıkçı yakalı siyah bir kazak.

“Kardeş, al giy şunu.” Mahir’in kardeşi yabancı bir dilde konuşuyormuşum gibi baktı bana. Neden yarım Berlin’de duruyorum ki? Neden o gençleri aramaya gitmiyorum ki? On yedi yıl geçti aradan, o çocukların analarından emdikleri sütü burunlarından fitil fitil getirdiler.

Öteki Berlin’e geri döneceğim. Arapça öğreneceğim, bir zamanlar bizim yazımızdı, kurtuluş savaşımızdan sonra 1927’de Atatürk Arap harflerini yasakladı, Latin harfleri geldi, dedem sadece Arap alfabesini biliyordu, bense sadece Latin alfabesini, yani dedemle ben dilsiz olsaydık ve sadece yazıyla birbirimize bir şeyler anlatabilseydik, hiçbir hikâye anlatamayacaktık. Belki önce dedeme dönme liyim, işte o zaman anneme ve annediline giden yolu bulabilirim.

İnşallah.

Batı Berlin'de Arap yazısının büyük bir ustası varmış.
İbni Abdullah.

DEDEDİLİ

Wilmesdorf'ta kapıyı İbni Abdullah açtı, elleri gül kokuyordu. Bu kokuyu takip ettim, küçük bir camiye girdim, 200 marklık bir odası vardı, duvarlarını, zeminini, tavanını halılarla, ipek kumaşlarla kaplamıştı, minderler uslu uslu yerde oturuyorlar, gözlerinden uyku akıyor, sadece avluya bakan pencere namübarek bir zalimlikle uyanıktı. Babaanem, cennetle cehennem iki komşudur, kapıları karşı karşıyadır, dedi bir keresinde. İbni Abdullah konuştu: “Selamü-naleyküm.”

“Aleykümselam.”

Şarklı bir kadınla Almanca konuşmak alçaklık, ama elden ne gelir, şimdilik bu dille idare edeceğiz.

“Eğer babam beni çıraklık edeyim diye sizin yanınıza getirseydi, elinize teslim edip şöyle derdi: ‘Usta, işte eti sizin kemiği benim, ona hocalık edin, eğer söylediklerinize gözünü, kulağını, kalbini açmazsa ensesine şaplağı indirin, dayak atan hocanın eli cennetten çıkmadır, vurduğu yerde gül biter.’”

İbni Abdullah, “Sanırım, dokuz yıl önce Almanya’ya ilk

kez geldiğimde yazı hocalığında daha iyiydim. Yedi kardeşim savaşta öldü. Ben de yaralanınca hükümete karşı sesimi yükselttim, onlar da beni fanatik Müslüman Kardeşler'den biri olmakla suçladılar,” dedi.

Dedim: “Ülkemde o kadar çok ölü arkadaş bıraktım ki, anlatamam. On yedi yaşında bir çocuğu astılar, hükümetime göre ben bir komünistim.” İbni Abdullah, “Ama burada, Almanya’da parka gidip düşüncemi yüksek sesle söyleyebiliyorum. Burada demokrasi var,” dedi.

Dedim: “Peki bu dokuz yıl içinde kaç defa parka gidip düşüncenizi yüksek sesle söylediniz? Paranın korkusu yoktur burada, dişleri vardır.”

İbni Abdullah, “Keşke bütün Araplar tüfeklerini yere indirselers de sadece yalınayak Kuds’e yürüseler. İşte o zaman İsraililerle Araplar güneşin altında birkaç gün mecburen birbirlerinin yüzüne bakarlardı, generaller olmaksızın. Dile kolay, yedi kardeş, annem onları yedi yıl karnında taşıdı, generaller bir günde harcadı,” dedi.

Ölü yedi kardeş bu yarı uykulu yazı odasında bir süre aramızda oturdu. İkimiz de halıya bakıyorduk, orada bir hayvan sırtüstü düşmüş de kendini kurtaramıyor mu diye. Dedim: “Ölülerle dirilerin sayısını karşılaştırırsak, dünya ölüler dünyası.”

İbni Abdullah, “Ölüm kara bir devedir, bir gün her kapının önüne mutlaka ihar,” dedi.

Dedim: “Ölüm uzak bir diyarda mı? Ölüm kaşla göz arasında.”

İbni Abdullah, “Ölüm yaklaşırken dünyaya dört melek iner, dört melek dört koldan ruhu parmak uçlarından çekip çıkarır, ölüm döşeğindeki insanın nefesi bir sucunun testisinden akan su gibi toprağa dökülür,” dedi.

Dedim: “Ruh ıslak bir posta saplanmış bir diken gibi çıkarılır, ölmek üzere olan insan ruhunun bir iğne deliğinden

geçtiğini sanacaktır. Gökyüzü alçalıp toprağın üzerine kaplanır, ruh ikisinin arasında kalır. Melek ruhu eline alacak, ruh da cıva gibi titreyecektir.”

İbni Abdullah: “Ruh kalpten ayrılırken ölmek üzere olan insanın gözüne perde iner, ama işitme duyusunu en son yitirecektir. Hadi şimdi lütfen ilk harfleri okuyunuz.”

Elif be dal zal re.

Yazı odasından Arap alfabesinin ilk beş harfiyle çıkıp öteki Berlin’e gittim. Berliner Ensemble’nin önündeki parka oturdum, orada ders çalışmak istiyorum. Brecht’in bir heykeli vardı orada, kapalı gözlerle oturan Brecht emekli bir ihtiyara benziyordu, çocuklar gürültü patırtı yaparsa onları kovacak; istiyordum ki bu heykel çekip gitsin, Brecht şapkası ve flütüyle orada dursun.

Yazı odasına girdim. Yazı odası bugün daha da uykuluydu, insanların kokusu sinmişti. İbni Abdullah: “Birçok Alman benim öğrencimdir, Şarkiyat okuyan erkekler ve kadınlar. İnancım o ki, yazıyla Allah’ın kulları arasında barış sağlanabilir. Öğrencilerimin çoğu Yeşilleri seçiyor. Yeşilin ne olduğunu biliyor musunuz?”

“Yeşil, kızıl olmayandır.”

Üzerinde oturduğum divan beni uslu biri yaptı. Orada beni bekleyen harfleri görüyordum.

“Oku,” dedi İbni Abdullah.

“Okuyamıyorum.”

“Oku, bize bunu Allah gönderdi.”

Ağzımdan harfler çıktı. Kimisi bir kuşa benziyordu, kimisi üzerine ok saplanmış bir kalbe, kimisi bir kervana, kimisi uyuklayan develere, kimisi bir ırmağa, kimisi rüzgârda uçuşan ağaçlara, kimisi yürüyen bir yılan, kimisi yağmur ve rüzgâr altında üşüyen nar ağaçlarına, kimisi fena çatılmış

kaşlara, kimisi ırmakta akan tomruğa, kimisi bir hamamda sıcak bir taşa oturmuş bir kadının tombul götüne, kimisi uykuyu girmez gözlere.

Develerle ve ağlayan kadın gözleriyle tekrar öteki Berlin'e gittim. Berliner Ensemble Parkı'nda iki yaşlı kadın oturuyordu. İkisi de bir elmayı ısıırıyordu.

Sınır kapısına gittim, Doğu Berlinli şişman kör bir genç kadın sınır merdivenine çıkıp pasaportunu polise verdi, sonra Batı yönüne gitti, bazı yaşlı kadınlar Doğu'ya yönel-diler, torbaları yerfistığıyla doluydu. Batı tarafına geçtiğim-de toprağa baktım, "Aa buraya da yağmur yağmış," dedim.

Yazı odasına girdim. Harfler kumaşların üzerinde bekliyorlar beni. Bugün bazılarının yüzünde vakur bir ifade var, kendi kalplerinin coşkunluğunu dinliyorlar; bazısının gözleri tamamen, bazısının da yarı kapalı. Kimileri beti benzi soluk zayıf yetimler, kimileri Allah'ın kuşları, el ele geziyorlar.

İbni Abdullah avucumu açtı, içine yeni doğmuş bir cenetkuşu koydu.

"Bugün dikkatiniz dağınık, bu da benim dikkatimi dağıtıyor, dikkatinizi toparlayamadığınız böyle günlerde ders almamalısınız," dedi İbni Abdullah, beni gönderdi.

Tekrar yazı yazma dersi için Wilmesdorf'a gittiğimde kapı açtı, İbni Abdullah bir tepsi baklavayla yerde oturuyordu. "Tanrı misafiri, tatlı yiyelim tatlı konuşalım," dedi.

"Bugün ektiğini biçeceksin," diye konuştu İbni Abdullah. "Hadi, yaz bakalım."

Rahman ve Rahim olan
Allah'ın adıyla,